

Exkurz 19 – Migrace: příklady dalších zdrojů ke studiu

ČERMÁKOVÁ, D., JANSKÁ, E. (2014): Vnitřní stěhování cizinců v Česku – koncentrační či difuzní směry? *Geografické rozhledy*, 23, 4, 26–27.

DRBOHLAV, D. (2013): Kolik vydělávají migranti v cizině a komu to prospívá? Migrace – rozvoj – remittance a Ukrajinci v Česku. *Geografické rozhledy*, 23, 1, 1–4.

JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D. (2016): Nejdřív práce a potom zase práce aneb jak žijí Ukrajinci v Česku. *Geografické rozhledy*, 26, 1, 22–23.

JANUROVÁ, K., PAVELKOVÁ, L. (2018): Česko jako malá laboratoř mezinárodní migrace. *Geografické rozhledy*, 27, 4, 20–23.

KŘÍŽ, J. (2016): Česká emigrace do USA – česká Amerika. *Geografické rozhledy*, 25, 4, 8–9.

HASMAN, J., LUPTÁK, M. (2016): Faktory ovlivňující volbu cílové země uprchlíků. *Geografické rozhledy*, 25, 3, 2–4.

PAVELKOVÁ, L. (2019): Moldavsko a sociální remittance: dopady emigrace na společnost. *Geografické rozhledy*, 28, 3, 30–33.

PAVELKOVÁ, L., MUSILOVÁ, M. (2020): Integrace imigrantů na lokální úrovni: případová studie Kolínsko. *Geografické rozhledy*, 29, 4, 26–29.

PAVELKOVÁ, L., VALENTA, O. (2021): Problematika zdrojů dat v oblasti migrace. *Geografické rozhledy*, 30, 3, 30–33.

Zdroj: výběr autorky

4.6 Nerovnoměrný ekonomický a sociální rozvoj

D. Hána

Téma prostorových nerovností odpovídá očekávaným výstupům geografie v gymnaziálním RVP. Mapový list s názvem Nerovnoměrný ekonomický a sociální rozvoj by měla na základě představených skrytých nebo méně známých toků financí, které mohou přispívat k prostorovým ekonomickým a sociálním nerovnostem ve světě, Evropě a v Česku, pomoci žákům s vymezením jádrových, semiperiferních a periferních oblastí světa, Evropy i Česka, pochopením jejich vztahu, vývoje a relativnosti pozice regionů na různých hierarchických úrovních. Důležitou součástí z hlediska politické geografie je důraz na odlišné postavení jader a periferií a na jejich odlišnou ekonomickou a politickou moc. Žáci by měli být schopni na základě mapy a dalších připojených informací posoudit postavení Evropy ve světě a Česka v Evropě a ekonomické a politické důsledky, které z toho vyplývají.

V první řadě je nutné sjednotit obsahové vymezení pojmů (tabulka 16). Jak uvádí autor konceptu světových systémů Immanuel Wallerstein (2011), systém založený na dělbě práce určuje vztahy mezi různými regiony s různými zdroji, pracovními podmínkami a v neposlední řadě i s různou politickou silou na příslušné úrovni rozhodování. Tyto regiony označujeme jako jádro, semiperiferie a periferie. Periferní oblasti konkrétního státu pak můžeme rozlišovat do dvou kategorií: vnější a vnitřní periferie.

Tabulka 16 – Základní pojmy tématu nerovnoměrného rozvoje

Jádro	Regiony s nejvyspělejšími ekonomikami, nejvyššími příjmy obyvatel, nejsilnějšími ekonomickými aktéry a s nejsilnější politickou pozicí. Mohou ekonomicky i politicky ovládat rozsáhlejší území periferních regionů. Jádrové oblasti jsou rozlohou menší, ale ekonomicky i politicky silnější než zbylé dva typy oblastí.
Semiperiferie	Přechodná oblast, která může být vnitřně velmi heterogenní (část se blíží jádru, část periferii).
Periferie	Regiony s nejméně vyspělými ekonomikami, nejnižšími příjmy obyvatel, nejslabšími ekonomickými aktéry a s nejslabší politickou pozicí. Periferie může ekonomicky prosperovat, zpravidla je však podřízena ekonomickému a politickému rozhodování jádra (např. může jít o rozhodování centrály nadnárodní korporace, které jsou zpravidla v jádře, o budoucnosti závodu s nižší přidanou hodnotou, tzv. montovny, nacházející se v periferii).
Vnější periferie	Označení periferní oblasti ležící na hranicích státu. Typickým příkladem je Jesenicko. Vnější periferie je daleko od všech center a omezena státní hranicí. Ta i v dnešní době schengenského prostoru vytváří bariéru v komunikaci už proto, že lidé na druhé straně mluví jiným jazykem, mají jiné zvyky, jinou měnu a jiné instituce. Jejich pohled je spíše směřován do vnitrozemí vlastního státu než k sousedům. S přispěním přeshraniční politiky Interreg Evropské unie (Evropská komise 2020) a vymezení tzv. euroregionů Rady Evropy (ČSÚ 2020) se pokouší tuto bariéru omezit.
Vnitřní periferie	Oblasti na hranicích krajů vzdálené od krajských měst, která jsou v kontextu krajů největšími ekonomickými, kulturními a institucionálními centry. Vnitřní periferie se podobně jako periferie vnější potýkají s ekonomickými problémy, nedostatkem pracovních míst i s odchodem mladých lidí. Příkladem jsou jižní hranice Středočeského kraje.
Nerovnosti	Vyjadřuje rozdíly převážně v ekonomických ukazatelích mezi státy, regiony nebo jednotlivci, které jsou z ideového/morálního hlediska hodnoceny jako negativní (bez tohoto hodnocení mluvíme spíše o nerovnoměrnosti). Termín však zahrnuje také důsledky takových rozdílů, které se promítají do odlišné úrovně moci na různých úrovních rozhodování (např. evropské státy mají větší globální moc než africké státy).
Konvergence/divergence	Snižování/zvyšování rozdílů ve vymezené skupině států či regionů (můžeme například sledovat, zda dochází ke konvergenci států EU nebo regionů Česka).

Zdroj: Musil, Müller 2008; Wallerstein 2011; upraveno autorem

Obsahové vymezení těchto pojmů je možné nejprve nechat na samotných žácích, popřípadě jim je zadat pro samostudium. Tématem světových systémů se zabývá celé číslo Geografických rozhledů, ze kterého doporučujeme především článek Chromého a Šifty (2018). Ten v jedné z online příloh uvádí seznam dalších článků z Geografických rozhledů, které jsou zaměřeny na toto téma.

Jádrové, semiperiferní a periferní oblasti můžeme identifikovat v jakémkoli regionu na všech hierarchických úrovních (Tabulka 17). Nejčastěji jsou tyto termíny používány v souvislosti se světovým systémem. Podobně ale můžeme rozčlenit i jednotlivé kontinenty nebo státy. Například západní Evropa je jádrem světového systému, Cornwall v jádrovém Spojeném království je však z hlediska evropské úrovně periferií. Pokud naopak označíme některé regiony Česka za periferní, musíme si uvědomit, že z globálního pohledu jde o relativně dobře si stojící semiperiferie. Podobně můžeme i z globálního pohledu převážně periferní Afriku vidět ve větším detailu na kontinentální úrovni jako plnou rozdílu mezi státy s poměrně dobrou pozicí (Jižní Afrika, Keňa, Maroko) a státy s horším vývojem (Súdán, Kongo, Zimbabwe).

Tabulka 17 - Příklady regionů různých typů na různých hierarchických úrovních

	Globální úroveň	Evropská úroveň	Česko
Jádro	USA, západní Evropa	západní Evropa	Praha, Brno
Semiperiferie	střední a východní Evropa	střední Evropa (včetně Česka)	Vysočina
Periferie	Afrika (mimo semiperiferní Jižní Afriku)	východní Evropa, jižní Itálie	pohraničí (tzv. vnější periferie), hranice krajů (tzv. vnitřní periferie)

Zdroj: návrh autora

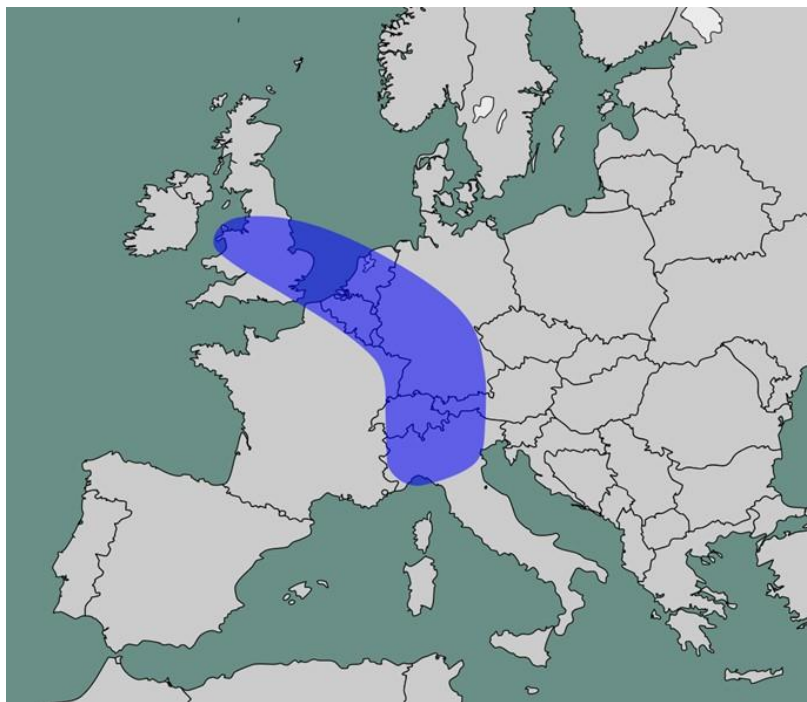
Už na základě těchto informací je možné vyvodit některé závěry o důsledcích pro Evropu i pro Česko. Diskuzi může podpořit také mapa s vyznačením evropského jádra v odborných kruzích běžně označovaného jako tzv. modrý banán (

Obrázek 19) a mapa evropských nerovností v mapovém listu Nerovnoměrný ekonomický a sociální rozvoj.

Co to znamená pro Evropu?

- ▶ v Evropě je světové jádro, její postavení ve světě je tak stále oproti jiným regionům ekonomicky i politicky silné
- ▶ většina kontinentu je ale z globálního pohledu semiperiferní (
- ▶ Obrázek 19)
- ▶ přerozdělování v rámci EU může pomoci semiperiferiím participovat na globálních ziscích jádra, způsob rozhodování v rámci EU může do určité míry zvýšit i globální politické postavení semiperiferních států (které by bez jádra nebyly tolik slyšet)
- ▶ je však nutné si uvědomit, že evropské periferie a semiperiferie jsou oproti západní Evropě ekonomicky znevýhodněné a existují procesy, které toto znevýhodnění replikují či prohlubují (viz toky dividend a zisků firem do evropského jádra v mapovém listu)
- ▶ i politické rozhodování v EU je do určité míry ovlivněno odlišnou silou jádrových, semiperiferních a periferních států (procesy rozhodování jsou však nastaveny tak, aby tuto odlišnou pozici států zmírnily)
- ▶ ukazatel hrubého domácího produktu (HDP) není pro sledování vývoje nerovností vhodný, protože zahrnuje výdaje na obnovu opotřebeného kapitálu (které nejsou příjmem) a nereflektuje mezistátní či meziregionální toky kapitálu (kdy může být část vytvořeného HDP odváděna do zahraničí)

Obrázek 19 – Vymezení evropského jádra označované jako tzv. modrý banán



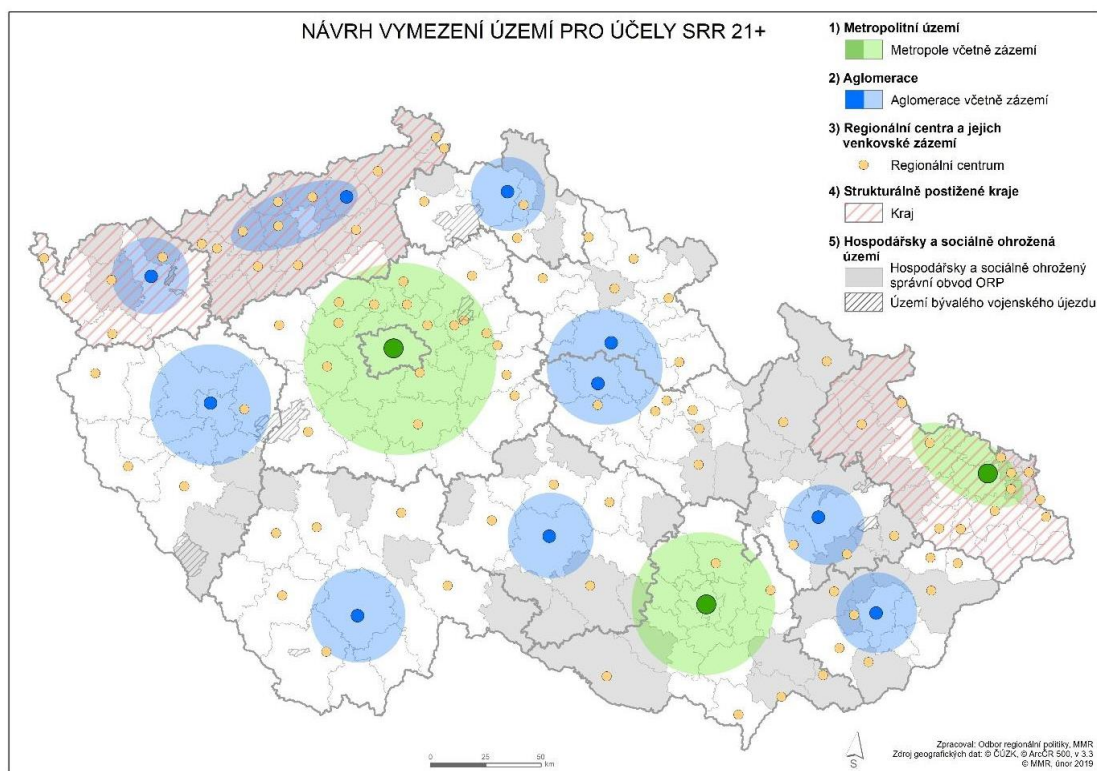
Zdroj: Wikipedia 2020

Co to znamená pro Česko?

- ▶ globální jádro může pomoci nastartovat ekonomickou aktivitu s vyšší přidanou hodnotou v blízkém semiperiferním sousedství
- ▶ Česko je prostorově dost blízké evropskému jádru (obrázek 19), z prostorového hlediska tak má velký ekonomický potenciál (větší než například Skandinávie), který by se mělo pokusit využít
- ▶ z této blízkosti však budou opět nejvíce těžit oblasti, které tvoří jádro v rámci Česka (obrázek 20)
- ▶ české periferie a semiperiferie mohou spíše těžit z případného rozvoje českých jader či z přesunu některých aktivit z jádrových oblastí do semiperiferií (viz dotace high-tech firmám z EU fondů v mapovém listu)
- ▶ takový ekonomický rozvoj však neznamená přesun ze skupiny semiperiferií do jádra. Sami vědci nemají v této otázce jasno. Podle jednoho krajního přístupu jde o daný stav, který mohou změnit jen velké společensko-politické otřesy narušující samotný ekonomický systém, podle druhého je možné pozici regionu změnit cílenou snahou místních lidí, firem a politiků.

K diskuzi s žáky o postavení Česka v Evropě a vztahu Česka k evropskému jádru či globální ekonomice je možné využít několik článků (např. Hospodářské noviny 2015; Vlčková 2018). Pro rozlišení jader a periferií v Česku doporučujeme především koncepční materiál Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+ Ministerstva pro místní rozvoj (2020), odkud byla převzata mapa zobrazující jádrové a problémové oblasti (Obrázek 20). Samotný text pak obsahuje metodiku vymezení těchto oblastí a jejich další charakteristiky.

Obrázek 20 – Územní cíle Strategie regionálního rozvoje 2021+



Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj 2020

Mapa vymezuje jádrové oblasti Česka (v mapě označeno jako metropole) i jádra jednotlivých krajů (v mapě aglomerace). Šedě zbarvená území na hranicích krajů jsou vnitřními periferiemi, u hranic států vnějšími periferiemi. Periferní pás po celé délce jižní hranice Středočeského kraje není tak patrný. V důsledku generalizace na úrovni správních jednotek obcí s rozšířenou působností jsou zřejmě tato území „zakryta“ zbytkem dobře si vedoucího území jednotky. Odlišné postavení mají tzv. strukturálně postižené regiony. Jde o lokality, které byly dříve centry těžebního, zpracovatelského a chemického průmyslu. Ukončení činnosti mnoha zdejších závodů však vedlo k omezení ekonomického růstu, nárůstu nezaměstnanosti a k nízké atraktivitě pro další život či podnikání (Ministerstvo pro místní rozvoj 2020).

Vědci se sice neshodnou, zda je možný přesun regionu z níže postavené do vyšší skupiny (např. ze semiperiferie do jádra), nebo zda je představený prostorový vzorec časově stabilní, můžeme však tvrdit, že ekonomický rozvoj nemusí být nutně následován tímto přesunem a také níže postavené regiony mohou ekonomicky prosperovat. Příkladem z globální úrovně jsou daňové ráje, ve kterých jsou mimořádně daňově zvýhodněny zahraniční firmy (tabulka 18). Země tak těží z daňových úniků ze zisků globálního jádra a ekonomicky prosperují. Některé z nich jsou však stále periferními státy, které často ani nemají jinou šanci participovat na globální ekonomice. Bez zavedení tohoto typu daňového systému by tak měly značné ekonomické problémy.

Existenci daňových rájů je možné jednoduše vysvětlit následujícím způsobem. Pro firmy je vykazování zisků v těchto lokalitách výhodné, protože díky tomu odvádějí méně na daních a zůstává jim větší podíl zisků. Pro dané země je výhodné, že hostí obrovské množství firem, které by se jim jinak v globální ekonomice vyhnuly. I malý daňový příjem násobený mnoha stovkami či tisíci firem je slušný příjem do rozpočtu. Navíc si firmy v těchto místech platí další služby (zahrnující jistě i finanční a daňové poradce), z jejichž ekonomické činnosti daná země také profituje. Poskytování služeb může být také určitou zástěrkou pro přesun sídla firmy do země s příznivějšími daňovými podmínkami daňového ráje. Obecně známá a mnoha firmami často opakovaná je například informace o dobrém podnikatelském a právním prostředí v Nizozemsku. V tomto světle však již zapadá informace, že jde především o daňový ráj, která zmíněná tvrzení firem již zasazuje do zcela jiného kontextu.

Pro představení tohoto problému doporučujeme realizovat navrženou výukovou aktivitu (kapitola 3.17) a rovněž žákům představit mapu daňových rájů z mapového listu doplněnou následující tabulkou, která shrnuje státy označené v některém z uvedených zdrojů jako daňové ráje.

Tabulka 18 – Daňové ráje podle kontinentů a počtu zdrojů, ve kterých jsou uvedeny

Světadíl	Počet zdrojů	Daňové ráje
Afrika	2	Mauricius, Seychely
	1	Botswana, Etiopie, Kapverdy, Keňa, Maroko, Namibie, Svazijsko, Tunisko, Uganda
Asie	3	Bahrajn, Hongkong (CN), Macao (CN), Malajsie, Spojené arabské emiráty, Taiwan

	2	Omán, Singapur, Thajsko, Turecko
	1	Afghánistán, Arménie, Čína, Irák, Írán, Japonsko, Jižní Korea, Jemen, Jordánsko, Katar, Laos, Libanon, Maledivy, Mongolsko, Severní Korea, Sýrie, Šrí Lanka, Vietnam
Evropa	4	Jersey (UK)
	3	Guernsey (UK), Švýcarsko
	2	Albánie, Andorra, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Faerské ostrovy (DK), Gibraltar (UK), Irsko, Kypr, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Malta, Man (UK), Nizozemsko, Severní Makedonie, Srbsko
	1	Francie, Monako, Německo, Rusko, San Marino, Spojené království
Jižní Amerika	3	Aruba (NL), Curaçao (NL)
	2	Trinidad a Tobago
	1	Bonaire (NL), Guyana, Peru, Uruguay
Oceánie	3	Cookovy ostrovy, Palau, Vanuatu
	2	Guam (US), Marshallovy ostrovy, Nauru, Nová Kaledonie (FR), Niue (NZ), Samoa
	1	Americká Samoa (US), Fidži
Severní Amerika	4	Bahamy, Britské Panenské ostrovy (UK), Kajmanské ostrovy (UK)
	3	Anguilla (UK), Bermudské ostrovy (UK), Panama
	2	Antigua a Barbuda, Belize, Grónsko (DK), Panenské ostrovy (US), Turks a Caicos (UK)
	1	Barbados, Dominika, Grenada, Jamajka, Kanada, Montserrat (UK), Saba (NL), Spojené státy, Svatá Lucie, Svatý Eustach (NL), Svatý Kryštof a Nevis, Svatý Martin (NL), Svatý Vincenc a Grenadiny
Poznámka: U závislých území je v závorce uvedeno, pod správu které země patří: CN – Čína, DK – Dánsko, FR – Francie, NL – Nizozemsko, NZ – Nový Zéland, UK – Spojené království, US – Spojené státy.		

Zdroj: Mezinárodní měnový fond 2014; Oxfam 2017; Evropský parlament 2018; Tax Justice Network 2018

Co z tabulky a mapového listu vyplývá?

- ▶ nejvíce daňových rájů je lokalizováno v oblasti Karibiku, Asie a Evropy
- ▶ neexistuje však jeden ustálený seznam daňových rájů, jejich definice je poměrně složitá a často bývá řešena hodnocením transparentnosti daňových systémů (což je sice charakteristikou daňových rájů, ale nikoli výlučně jen jejich)
- ▶ hodnocení transparentnosti daňových systémů zařadilo mezi daňové ráje například i Severní Koreu, na které jsou přitom uvaleny sankce OSN, které oficiálně neumožňují s touto zemí obchodovat

- ▶ je jen velmi málo daňových rájů, které jsou uvedeny ve všech nebo alespoň ve třech zdrojích, shoda na definici je tedy malá
- ▶ vliv na odlišnosti mají také politické zájmy, některé zdroje tak nezahrnují země, u kterých není z politických důvodů vhodné mluvit o jejich neférovém daňovém jednání
- ▶ v seznamu daňových rájů Evropského parlamentu tak například zcela chybí členské státy Evropské unie
- ▶ často jsou uvedena různá zámořská území států světového jádra, které tak participují na praxi, kterou samy kritizují
- ▶ pro periferní daňové ráje jde často o jedinou možnost, jak participovat na globální ekonomice, pokud však na této praxi participují také jádrové země, může díky tomu docházet k dalšímu prohlubování globálních nerovností
- ▶ právě kvůli tomu, že na této praxi participuje hodně evropských států, je možné předpokládat, že nebude i přes prohlášení nejsilnějších evropských hráčů jen tak lehce a rychle omezena. Pro tyto země, které z tohoto systému profitují, by šlo o krok proti vlastním zájmům.

Toto téma nastoluje mnoho otázek, které je možné dále s žáky diskutovat. Níže nabízíme několik námětů i se souhrnem informací a různých argumentů, které by mohly v diskusi zaznít.

4.6.1.1 Jsou ekonomické a sociální nerovnosti mezi jádry a periferiemi problémem?

Pravicově orientovaní vědci nepovažují nerovnosti za palčivý problém, naopak je hodnotí pozitivně jako prostředek k motivaci lidí a regionů s horším postavením. Podle jejich názoru není nutné nerovnosti zmírňovat zásahy státu, protože předpokládají směřování regionů k rovnováze, tzv. konvergenci.

Levicoví vědci oproti tomu vnímají nerovnosti jako vážný ekonomický a sociální problém znevýhodňující lidi a regiony s horším postavením, který navíc postupem času eskaluje. Důvodem je podle nich přelévání kapitálu z periferií do jader pomocí nerovné směny, které způsobuje další nárůst prostorových nerovností, tzv. divergenci. Proto musí zasáhnout stát nebo mezinárodní organizace a přerozdělováním rozdílů snižovat. Evropská unie má tento cíl zakotven ve Smlouvě o založení Evropského společenství, v tzv. římských smlouvách z roku 1957. Nástrojem je politika soudržnosti prováděná strukturálními fondy, které jsou často v médiích označovány zkráceně jako evropské fondy.

4.6.1.2 Jak je na tom Česko z hlediska vývoje evropských nerovností?

Mediální zprávy a oficiální evropské i vládní dokumenty prezentují správnou, ale neúplnou informaci (Evropská komise 2017; ČTK 2020; Ministerstvo financí 2020), že Česko je čistým příjemcem z evropského rozpočtu, a to s poměrně vysokým pozitivním saldem (rozdíl mezi platbami do evropského rozpočtu a příjmy z evropských fondů), a přibližuje se průměru HDP Evropské unie.

Celkový obraz pozice Česka však získáme až po započtení všech finančních toků, které jsou podmíněny členstvím v evropském hospodářském prostoru odstraňujícím obchodní bariéry. Vedle institucionalizovaných toků evropských fondů a plateb do unijního rozpočtu tak je nutné brát v úvahu také toky dividend a zisků firem (Chmelař a kol. 2016; Kučera 2016; Ded'ová, Hána 2020). V případě Česka odtok financí touto cestou výrazně převyšuje příjmy z evropských fondů, což může vést k prohlubování stávajících nerovností. Kořeny jsou zřejmě už v poměrně divokém způsobu privatizace po rozpadu

Československa (která nekladla novým zahraničním vlastníkům žádné podmínky), pobídkách přímých zahraničních investic na přelomu tisíciletí (které mohou toky dividend a zisků ve větším množství umožňovat, podobně nastavený systém mají Irsko nebo Lucembursko) i v daňovém systému, který nepočítá se zdaněním těchto toků, přestože by šlo o legitimní cestu, jak část těchto zisků ponechat v české ekonomice, kde vznikly.

4.6.1.3 Pomáhají evropské fondy zmírňování rozdílů mezi českými regiony?

S určitou mírou nadsázky můžeme říct, že jakékoli finance, které se dostanou do české ekonomiky, působí pozitivně na její rozvoj. Přesto je vhodné pozornost zaměřit také na efektivitu vynaložených prostředků a typy projektů, na které se finance vynakládají. Z hlediska vztahu jádra a periferie je nutné upozornit na omezenou vypovídací schopnost dat o finančním objemu dotací sledovaných podle místa realizace dotačních projektů (Hána, Hellebrandová 2018). Například high-tech firmy, které většinou sídlí v ekonomickém jádře, si žádají o dotace na projekty mimo Prahu, která kvůli nadprůměrně vysokému HDP (způsobenému do značné míry lokalizací sídel firem s ekonomickými aktivitami po celém Česku) nemůže čerpat na své projekty v plné výši. Periferie tak získají novou příležitost, otázkou je ale zajištění udržitelnosti dané investice v místech s méně kvalifikovanou pracovní silou, nedostatečnou infrastrukturou a technickou podporou. Firmy navíc mohou část dotace použít pro technickou pomoc z jádra, případné úspory pak může investovat do jiných projektů, které již mohou být lokalizovány v jádře. Jde v důsledku o skrytý tok financí, který může přispívat k dalšímu prohlubování regionálních nerovností.

4.7 Lidská práva

D. Vogt

Dodržování základních lidských práv a svobod je považováno za významnou podmínku skutečného fungování demokratického politického systému a občanské společnosti, považmo tzv. liberální, nikoli jen formální či dokonce imitované či „řízené“ demokracie (srov. s Bičík 2000). Již roku 1948 přijalo Valné shromáždění OSN Všeobecnou deklaraci lidských práv, kterou lze dodnes považovat za popis univerzálního, všeobecně přijímaného minima v lidskoprávní oblasti (United Nations 2015).

4.7.1 (Ne)uznávání lidských práv

Uznávají ale všechny kultury na planetě Zemi skutečně stejná univerzální, tedy všeobecná základní lidská práva?

Ve veřejné debatě i praxi na globální, evropské i národní (české) úrovni můžeme pozorovat rozdílné přístupy k lidským právům.

- ▶ Zastánci kulturního relativismu razí názor, který vystihuje rčení „Jiný kraj, jiný mrav“.
- ▶ Tímto argumentují představitelé zemí, často nedemokratických, které samy dodržování lidských práv, alespoň těch v „západním“ univerzálním pojetí, porušují. Hájí tím právo své odlišné kultury pojímat lidská práva jinak než v zemích tzv. Západu, zejména v Evropě a USA.
- ▶ Zastánci kulturního relativismu se však objevují nejen v řadách představitelů a podporovatelů autoritářských a totalitářských (někdy tzv. totalitních) režimů, ale i přímo ve vyspělých demokraciích, přičemž se mnozí nesnaží omlouvat diktatury, nýbrž